

Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel kimlik

A. Buket ÖNEM*, İsmet KILINÇASLAN

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 34437, Taşkışla, İstanbul

Özet

Bir dünya metropolü olan İstanbul, doğal güzellikleri, tarihi ve arkeolojik mirası ve sosyo-kültürel yaşamıyla eşsiz bir şehirdir. Bu özellikler şehre zengin bir kimlik oluşturmakla beraber aynı zamanda güçlü bir kentsel imaj da kazandırmaktadır. Şehrin fiziksel öğelerinin oluşturduğu silüeti ve tarihi mimarisi son derece etkileyicidir. Haliç, İstanbul kentinin fiziksel yapısının önemli bir ögesidir. İstanbul'un tarihi ve kültürel değerlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. İstanbul metropolünün akıllarda kalıcı görüntüsünün bir parçası olarak Haliç, kimliğini oluşturan güçlü öğeler ile bir alt bölge özelliğini taşır. Bu öğeler doğal, kültürel ve sosyal çevre ile ilgili veriler ile isimlendirilebilir. Haliç alt bölgesini değerlendirmek, turistik potansiyelin, sunulan kentsel hizmetlerin kalitesinin ve alt bölgeye ait kimliğe yapılan yatırımların titizlikle gözden geçirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bölgenin gelecekte gerçekleştirilecek geliştirilme sürecine ve bölge planlama çalışmalarına bir temel oluşturmak için, kimliği oluşturan öğelere kapsamlı bir yatırım yapılmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Haliç, kentsel kimlik, çevre algılama, gestalt ilkeleri,

Urban identity and environmental perception in Haliç

Abstract

Cities are places where human needs such as: settlement, residential accommodation, work places, recreation and entertainment are satisfied, services are provided. Social and cultural aspects of the city are the most important features which are in a continuous development. Urban identity in this respect is very vital for cities in order to survive as a living organism and provide livable environment for the urbanites. As a world metropolis Istanbul is a unique city with her natural environment, historical and archeological heritage and with her very vivid socio-cultural life. These features provide a rich identity and at the same time allow for a powerful urban image. Her silhouette created by physical elements and historical architecture is very impressive. Golden Horn being a gulf along the Bosphorus is an important element of the urban physical structure and has a special role in the historical and cultural life of Istanbul. Within the comprehensive image of the metropolitan Istanbul, it is a sub-region with strong elements of identity. These elements can be identified by the data related to the natural, cultural and human environment. Golden Horn sub-region should be evaluated after a meticulous assessment of the tourist potential, quality of urban services provided and a comprehensive investigation on the sub-regional identity. During the last two decades local governments have frequently displayed a fragmented approach in the preparation of area developmental plans without any research on identity.

Keywords: Golden Horn, urban identity, environmental perception, gestalt law.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: A. Buket ÖNEM. onembu@itu.edu.tr; Tel: (0212) 249 28 34.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde tamamlanmış olan "Çevre algılama ve kentsel kimlik: Haliç üzerine bir yöntem önerisi" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 06.01.2004 tarihinde dergiye ulaşmış, 07.04.2004 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.09.2005 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Haliç, İstanbul tarihinde ve fiziksel yapısında özel yeri olan bir kent parçasıdır. İstanbul üst kimliği içinde özgün, doğal ve beşeri çevresi ve onlara bağlı olarak oluşmuş çevre verileri ile çok zengin kimlik elemanlarına sahip bir alt bölgedir.

Herhangi bir bölgede yatırım planlaması yapılırken bölgenin tüm öğeleri araştırılıp buna göre tanımlama yapılmalıdır. Haliç alt bölgesi turizm ve kentsel hizmet açısından değerlendirilmeli, kentsel kimliği belirlenmeli ve bu kimliğin korunması için planlar hazırlanmalıdır. Genelde gelişme planları hazırlanırken, geniş kapsamlı bir kimlik araştırması yapılmamakta, parçacıl bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu boşluğu gidermek gerek kalkınma, gerekse fiziksel planlama çalışmalarına öncülük etmek bu çalışmanın ana hedeflerindedir. Bu çalışma tarihsel bir kent parçasının alt kimlik öğelerini tanımak ve sınırlarını belirlemek amacını taşımaktadır. Bunun sonucu olarak bölgesel canlandırmanın yöntemlerinin aranması çok değerli arkeolojik kültürel mirası barındırdığı halde, günümüzde değerlerine ters kullanım içinde bulunan Haliç Bölgesi'nin fiziksel, kültürel ve sosyal açılardan kimliğini oluşturan öğelerin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi ile mümkün olacaktır. Haliç kimlik öğeleri ele alınarak bölgenin gelişme süreci içinde fiziksel, tarihsel ve kültürel yapıdaki değişimler incelenmiş ve bölgenin tanımlanması, sınırlarının belirlenmesi yapılmıştır.

Kentsel kimlik kavramı

Kent teknik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel birçok konuların birlikte söz konusu olduğu bir mekan, bir yerleşmedir (Özdeş, 1985). Bu yerleşmeler çeşitli kültür ve sosyal yapıardan oluşması nedeniyle farklılıklar gösterirler. Kentlerin farklı karakterleri kent kimliği, kent profili ve kent imgesi kavramlarıyla açıklanmaktadır. Kent kimliği uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenir. Kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerin karışımı olarak kente biçim verir (Suher,1995). Kentin profilini doğal profili, sosyo-ekonomik profili ve insan eliyle yapılmış mekanın profili ile bir bütünleşmenin

değerlendirilmesi oluşturur (Suher, 1995). Kent imgesi kentin yapılaşmış çevresinde gözlemlenen şehir tacı, sınırlar, bölgeler, kanallar ve düğüm noktaları ile tanımlanabilir (Lynch, 1960).

Çevre ve içinde yer alan yaşam biçimi ile bir bütün oluşturarak toplumsal olarak yeniden üretilen, sürekli değişim ve gelişim halinde olan toplumsal ilişkiler, kent kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Toplumsal deneyimler, görüşler, inançlar, davranışlar toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturur. Kişinin toplumsal davranışlarını yönlendiren bu öğeler kentsel kimliğin oluşmasında da etkin rol oynar. Kimliğin oluşumunu toplum kadar tasarımcıda etkiler. Bu nedenle, tamamen yeni veya geçmiş öğelerin yeniden yorumlandığı kültürel bir olgu olarak da tanımlanabilir. Kenti geçmişten geleceğe bir süreklilik içinde algılamak ve kavramak gerekir (Güvenç, 1991).

Kent kimliğini oluşturan elemanlar doğal, beşeri ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan elemanlar açısından değerlendirilebilir.

Doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları kentin doğal çevre verileri ile ilgilidir. Doğal çevre verilerini topografik durum, iklim koşulları, su ögesi, bitki örtüsü, jeolojik durum ve genel konum oluşturur. Bu faktörlerin farklılığı, kentleri birbirinden ayırır, tanımlar, özgün kılar ve kente kimlik verir. Kent kimliği kavramı çerçevesinde ele alınan kentin sahip olduğu doğal çevre verilerinin iyi analiz edilmiş olması, korunması, iyileştirilmesi ve vurgulanması, kentin olumlu kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi anlamına gelir ve kentsel algılama daha olumlu olarak sağlanır (Ocakçı, 1995).

Beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları birey ve toplumdur. Bireyin kimliği yaşadığı çevre içinde olgunlaşır. Bireyin kendi geçmişiyle ilgili bilinçli- bilinçsiz tüm algıları, bilgileri, birikim ve deneyimleri, düşünceleri, davranışları, gelecek ile ilgili beklenti ve tahminleri, gereksinim ve istekleri ayrıca içinde yaşadığı topluluğun adet, gelenek, inanç ve beklentileri kimliğini biçimlendirir. Bireysel kimlik grup ve

toplum kimliğini oluşturur. Bunlara bağlı olarak, beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, demografik yapı (nüfus büyüklüğü, yapısı, yoğunluğu, yaş grupları...), kurumsal yapı (politik, yönetsel, hukuksal, ekonomik...) ve kültürel yapıya yönelik alt elemanlardan oluşur (Ocakçı, 1994).

İnsan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan kimlik elemanları yapma çevre elemanları, şehirlerde süregelen insan gereksinimlerinden kaynaklanan eylem alanları ve bu eylem alanlarının karşılıklı ilişkileri ile biçimlenen, insan eliyle yapılmış objelerden oluşur. Yapma çevre elemanlarının kent dokusu içinde kimlik elemanları olarak değerlendirilmesinde görüntü, konum ve anlam faktörü etken olur. Nesnenin formu, strüktürü, oranları, dokusu, simgesel durumu, kullanılan malzeme gibi açılardan oluşturduğu özgün görsel etki görüntü faktörünü meydana getirir. Nesnenin doğal çevre elemanlarıyla, kent eylem alanlarıyla ve diğer yapma çevre elemanlarıyla ilişkisi açısından bulunduğu özgün yer ve konumun oluşturduğu etki, konum faktörüdür. Nesnenin işlevsel önemi veya şehrin tarihi gelişme sürecinde kazandığı anlamın özgün, sembolik değerinin oluşturduğu etki ise anlam faktörünü oluşturur (Ocakçı, 1994).

Kentsel koruma anlayışı ve koruma politikası içinde korunma durumundaki ögeler kentin kimliği, kentin profili ve kentin imgesi olarak tümüdür ve kentin özgün karakteristikleridir. Hedef bu ögelerin teker teker korunmaları değildir. Amaç çevreleri içinde bir ilişki ve etkileşim bütünlüğü içinde korunmalarıdır (Suher, 1995). Kent kimliğini oluşturan ögelerin belirlenebilmesi için öncelikle çevrenin doğru bir şekilde algılanması ve tanımlanması gerekir. Doğal çevre, toplumsal yapı, sosyo-kültürel yapı ve yapma çevrenin karşılıklı ilişkileri sonucu oluşan kent kimliği belirlenirken bir bütün olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Çevre algılama kavramı

Çevrenin algılanması, bilinmesi ve değerlendirilmesinin sürekliliği, çevrenin duyu organları ile hissedilmesi, çevrenin algılanış biçiminin anlaşılması ve çevrenin niteliklerinin tanınması

sonucunda, seçim yapma, karar verme sürecidir (Rapoport, 1977).

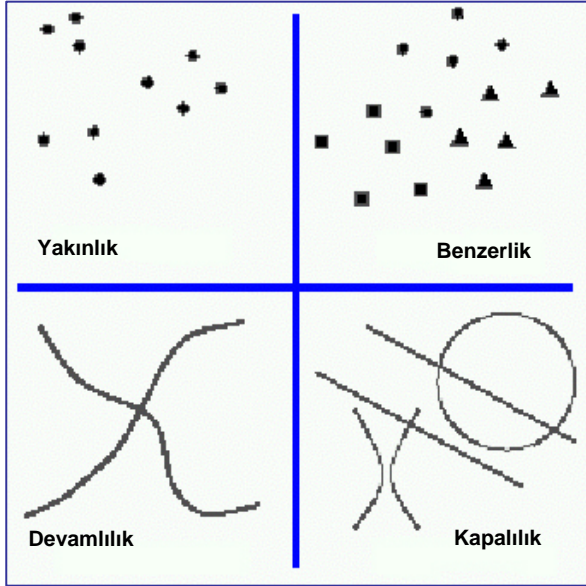
Çevre algılamanın biçimsel yaklaşımına göre çevreyi tanımlamak için, çevre bir bütün olarak derinliğine kavranıp, bir bütün halinde değerlendirilmelidir. Bir bütünü oluşturan parçaların her birinin ayrı bir özelliği ve kimliği vardır. Bu ayrı parçalar birleşip bütünü oluşturduğunda ise, o bölgeye ait kimlik oluşur. Bölgenin kimliğinin tam olarak belirlenebilmesi için, parçaların analiz edilerek çıkan sonuçlara göre kimlik tanımlanmalı ve bu tanımın sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli ortamın sağlanması gerekir. Algıya yönelik çalışmalar Gestalt psikolojisindeki uyarı-nesne ilişkisine dayalı ilk tanımlamalarla başlamış ve öncelikle şekil nesne algılaması ile gelişme göstermiştir (Ittelson ve Franck, 1976). Şekil gestalt psikolojisinde başlıca kavramlardan birisidir. Gestalt kuramı ile ilgilenen psikologlar şeklin algılanmasını elde etmek için çeşitli etkenlerden söz etmektedirler. Bu etkenler çevresel tasarım kuramında son derece önemlidir; çünkü çevre algılaması ile ilgili birimlerin neler olduğunu anlatırlar. Bir bakıma şeklin algılaması ile ilgili "kuramlar" haline dönüşmüşlerdir. Yani bu yaklaşımla insanların çevrelerinde algıladıkları cisimleri nasıl organize ettikleri birtakım ilkelerle kurallaştırılmıştır. Bu kurallar: yakınlık, benzerlik, devamlılık, kapalılık ve ortak yön, şeklinde sıralanabilirler.

Şekil 1'de görülen ilkeler sonucunda gestalt kuramı tüm algıların bir bütün içinde organize edildiğini açıklar. Örneğin, güçlü bir forma sahip bir bina, çevresindeki diğer binalara, tüm doğal ve yapay ögelerin oluşturduğu arka fona göre şekil olarak algılanır. Buna göre, insan beyni üç boyutlu fiziksel güçler gibi çalışır ve kendini sağlam biçim kalıplarına doğru yönelir (Arnheim, 1977).

Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel kimlik

Tarihi, kültürel ve doğal değerler kent ölçeğinde çevre mekanları ile birlikte İstanbul'un karakteristik yerleşim biçimini ve kimliğini oluştururlar. Haliç'in kimliğinin oluşmasını öncelikle

etkileyen ögeler topografya, doğal bir liman olması, kültürel yapısı, tarihi geçmişidir. Bu öğelere bağlı olarak oluşan kentsel işlevler ve tarihi binalar da Haliç kimliğinin oluşmasına etkin rol oynar. Fiziksel yapı, çevresel imaj ve kimlik, sosyo-ekonomik yapı ve politikalara bağlı olarak değişir. Tarihsel süreç içinde incelediğimizde, Haliç alt bölgesinin kent bütünü içindeki rolünü ve önemini de değiştirdiği görülmektedir. Haliç geçmiş dönemlere göre günümüzde çok farklı yaşama koşulları içindedir; tarihi ve estetik değerinden çok şey kaybetmiş durumdadır. Birçok bölgelerinde meydana gelen eskime ve yıpranma, doğal yapıyı bozduğu gibi planlama kararlarının yetersiz ve parçacıl olması sağlık, sosyal, ekonomik ve teknik yönlerden sağlıksız bir çevre oluşmasına neden olmaktadır.

Şekil 1. Gestalt ilkeleri

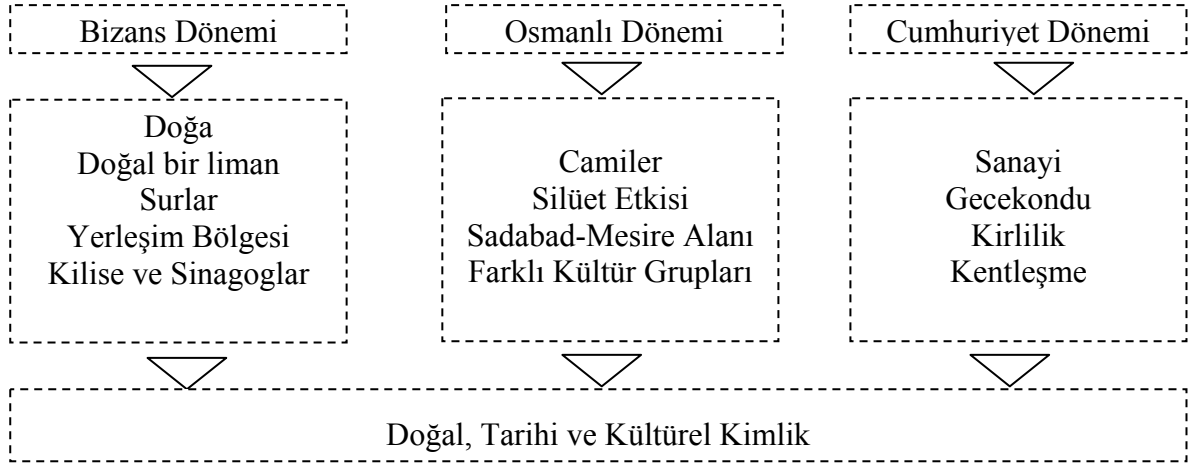
İstanbul'da imar ve planlama çalışmaları kapsamında Henri Prost Planının başlaması, Haliç için de bir dönüm noktası olmuştur. 1937'de yapılan bu plan ve 1957'den sonraki diğer şehircilik çalışmaları Haliç kıyılarının ağır ve orta sanayi kuruluşlarına açmıştır. Bu durum, bölgenin çevresini tümüyle değiştirmiş ve bir mesire, kültür aksı olan Haliç'in tüm özelliğini yitirmesine neden olmuştur. 1950'lerde su kıyılarının çeşitli kollardaki sanayiye dönüşmesi, bu bölgeyi bir iş alanı haline getirmiştir. Bu durum Haliç'in çeşitli sanayi kuruluşlarının bıraktığı

artıklar ile kirlenmesine neden olmuştur. Böylece, Haliç, bu kez de İstanbul'u ve İstanbullu'yu olumsuz bir biçimde etkilemeye başlamıştır. Haliç yıllarca çevre sağlığını tehdit eder boyutta kalmış, rehabilitasyonu için uzun yıllar çalışma yapılmamıştır. Son yıllarda belediye yönetimlerinin Haliç'i eski günlerine döndürme çabaları vardır. Haliç için, doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanlarından su ögesinden, topografik özelliklerinden oluşan doğal bir kimlik, toplumsal yapısından kaynaklanan kültürel bir kimlik ve bölgenin tarihsel süreç içindeki sürekliliği ve yer alan tarihi binalardan kaynaklanan tarihsel bir kimlik söz konusudur. Tarihsel süreç içinde baktığımızda, Haliç kimliği Şekil 2'de görüldüğü gibi bir oluşum göstermiştir.

Doğal çevreden kaynaklanan kimlik öğelerini incelediğimizde Bizans döneminden günümüze kadar su ögesinin ve topografik özelliklerinin etkin olduğunu görmekteyiz. Doğal yapı nedeniyle özellikle yedi tepe üzerinde yer alan ve kentin referans noktaları olan yapılaşmış çevre ise, oluşturduğu silüet etkisi ve geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurmasından dolayı, Haliç'e tarihsel bir kimlik katmaktadır.

Yine doğal yapıya bağlı olarak kentsel işlev dağılımında da bir süreklilik olduğu görülmektedir. Örneğin Bizans'tan Türk dönemine kadar balık ve baharat pazarları yerlerini korumuşlardır. Haliç'in toplumsal yapısını incelediğimizde, kozmopolit bir kültüre sahiptir denilebilir. Bu kültürü oluşturan alt kültürler ise müslümanlar, museviler, ermeniler, rumlar'dır. İstanbul Osmanlı başkenti olduğu dönemlerde, her etnik grubun kent mekânında odaklaştığı alanlar vardır. Azınlıklar ekonomik uğraşlarının ve Batı ile ilişkilerinin bir yansıması olarak Haliç, Boğaz ve Marmara kıyılarında yer alırken, Müslüman kesim, genellikle, Aksaray-Laleli aksı ve çevresinde odaklanmıştır. Osmanlı toplumunda dini ve etnik farklılaşmanın yanında, geç dönemde ortaya çıkan sınıfsal farklılaşmanın da etkisiyle her topluluktan zenginleşenler, ulaşım teknolojisinin gelişmesinden de yararlanarak, geleneksel yerleşim alanlarından yeni konut alanlarına doğru yer değiştirmişlerdir.

Çevre algılama ve kentsel kimlik

Şekil 2. Haliç'in tarihsel süreç içinde kimlik oluşumu

Cumhuriyet döneminde sanayi tesislerinin yer seçimi nedeniyle, Haliç'e yönelmesi ile mahallelerdeki sakinlerin yaşamları etkilenmiş, bu dönemde prestij konut alanları Haliç'ten Beyoğlu, Boğaziçi ve Kadıköy'e kaymıştır. İstanbul'da nüfus artışının yanı sıra kentin nüfusunda da hızlı bir değişiklik yaşanmıştır. Eski ekonomik ve kültürel canlılığını yitiren azınlık nüfusunun süratle azalması ile Anadolu'dan kente gelen taşralı nüfus ve göçmenler yeni bir kent kültürü yaratmaya başlamıştır. Ekonomideki atılımlar ve sanayi altyapı yatırımları ve zenginleşen kentte giderek artan işgücü talebi, yüzbinlerce insanın kente akması nedeniyle, yeni yerleşim alanlarında yeni alt kültürler ve yeni toplumsal kimlikler oluşmuştur. Tüm bu gelişmeler giderek zenginleşen kentte üst ve alt gelir grupları, üst ve alt kültürler, üst ve alt toplumsal yapılar arasındaki farklılaşmaların artmasına neden olmaktadır.

Haliç kimliği oluşturulurken adı ve sınırları zaman içinde değişen bir kent olan İstanbul için, "Haliç neresidir?" sorusu önem kazanmaktadır. Haliç tarihi ve doğal değerleriyle turistik açıdan ve kentsel hizmet açısından değerlendirilmesi gereken bir bölgedir. Bir bütün olarak ele alınmalı ve korunmalıdır. Bunun için de bölgenin sınırlarını belirlemek gerekir.

Topografik ve görsel sınırlar

İstanbul Metropoliten Alanı, Marmara kıyısından kuzeye doğru hafif eğimlerle yükselen ve yer yer belirginleşen platolar ve tepelerle vur-

gulanır. Kentin oluşumunda fiziksel yapısının etkisi büyüktür. Fiziksel yapı aynı zamanda yerleşmelerin sınırlarının oluşumu içinde temel oluşturur. Bir bölgenin fiziksel sınırları belirlenirken topografik, iklimsel, jeolojik özellikleri göz önüne alınır. Topografyayı oluşturan öğeler tepeler, vadiler, ovalar, yamaçlar, kıyılar, su alanlarıdır. Bu öğeler yerleşmelerin oluşumu ve gelişimi için en önemli etkenlerdir. Haliç'in topografik yapısını Haliç kıyı şeridi, tepeler ve sırtlar, yamaçlar ve teraslar oluşturmaktadır. Haliç'in fiziksel yapısının en belirgin ve özellikle biçimleniş ve silüet açısından en önemli öğeleri tepeleridir. İstanbul silüetini yedi noktada vurgulayan bu tepeler, gerçekte vadilerle ayrılmış bir sırt elemanının yüksek noktaları durumundadır. Bu tepeler gerçekte, buldukları fondan çok ayrılan, belirgin tepeler olmaksızın çok, o fonun yüksek kesimleri veya bir sırt elemanının vadilerle ayrılıp belirginlik kazandırılmış noktaları olmaktadır.

Kıyı ve tepelerin oluşturduğu sırtlar arasında kalan yamaçlar, Haliç'in fiziksel yapısının önemli bir başka ögesidir. Gerek Haliç yamaçlarının, gerekse Marmara yamaçlarının tarihin her dönemi boyunca kentsel gelişme ile bütünleştiği görülmektedir. Özellikle de Haliç yamaçlarının daha fazla eğimli olmalarına karşın, daha önemli bir yoğun gelişme alanı olduğu bilinmektedir. Gerçekte yamaçların eğimi fazla sayılmamaktadır. Ayrıca, bu yamaçların dışa dönük, perspektif yönünden zengin olanak sağlayan konumları ve daha fazla eğimli kesimlerinde bile

ortaya çıkan manzara terasları, yamaçların kendilerinin olduğu kadar Tarihi Yarımada'nın tümünün gelişme değerini artırıcı özelliktedir. Bu terasların tepelerle ve teraslarda yer alan tarihi yapılarla ve de kıyılarla bütünleştirilmesi, fiziksel yapıya açıklık kazandırmak yanında estetik anlamlı bir biçimlenme sağlamak bakımından da önem taşır. Bu açıdan Haliç'in topoğrafik sınırlarını belirlerken, bölgenin sahip olduğu tepelerden ve yamaçlardan oluşan fiziksel yapı göz önüne alınmıştır.

Topografyayı oluşturan tepe, vadi, su alanları gibi elemanlar tek tek düşünüldüklerinde, bölgeleri ayırarak alt sınırlar oluşturdukları; ama bir bütün içinde ele alındıklarında, devamlılık oluşturarak bir bölge için sınır oluşturdukları görülür. Algının biçimsel kuramının devamlılık ilkesine göre, Haliç bölgesini inceleyecek olursak, tepelerin üst kotta devamlılık sağlayarak topografik anlamda bir sınır oluşturduğu söylenebilir.

Topoğrafik sınırlar oluşturulurken Haliç'i oluşturan su ögesine göre, Haliç kıyılarını görecekt noktalar ana nokta olarak alınarak, topoğrafik harita üzerinden sınır çizgisi belirlenmiştir. Şekil 3'te görüldüğü gibi, bu sınır Haliç'e hakim tepeler üzerinden geçmektedir. Topografik haritadan elde edilen bu sınır günümüzdeki halihazır harita üzerine çizildiğinde, sınırın genelde yol akslarından geçtiği görülmektedir. Haliç kıyılarına paralel giden Fatih İlçesi sınırları içinde Fevzi Paşa Caddesi Tarihi Yarımada bölgesinde topoğrafik sınırı oluşturmaktadır. Eyüp İlçesi'nin batısında bulunan Gaziosmanpaşa İlçesi'nden Yıldıztabya, Yenidoğan, Narlıtepe mahallelerinin de tanımlanan Haliç sınırı içine girmektedir. Fatih İlçesi'nden 22, Beyoğlu İlçesi'nden 18, Eminönü İlçesi'nden 11, Eyüp İlçesi'nden 9 mahalle topoğrafik sınırlar içine girmektedir.

Beyoğlu yakasında da belirlenen sınır yine anayol aksalarından geçmektedir. Çevresel imaj sisteminin bir ögesi olan yollar, insanları yönlendirirken aynı zamanda sınırlayıcı bir eleman olarak da rol oynarlar. Yolların devamlılık göstermesi bir sınır olarak algılanmasını sağlamak-

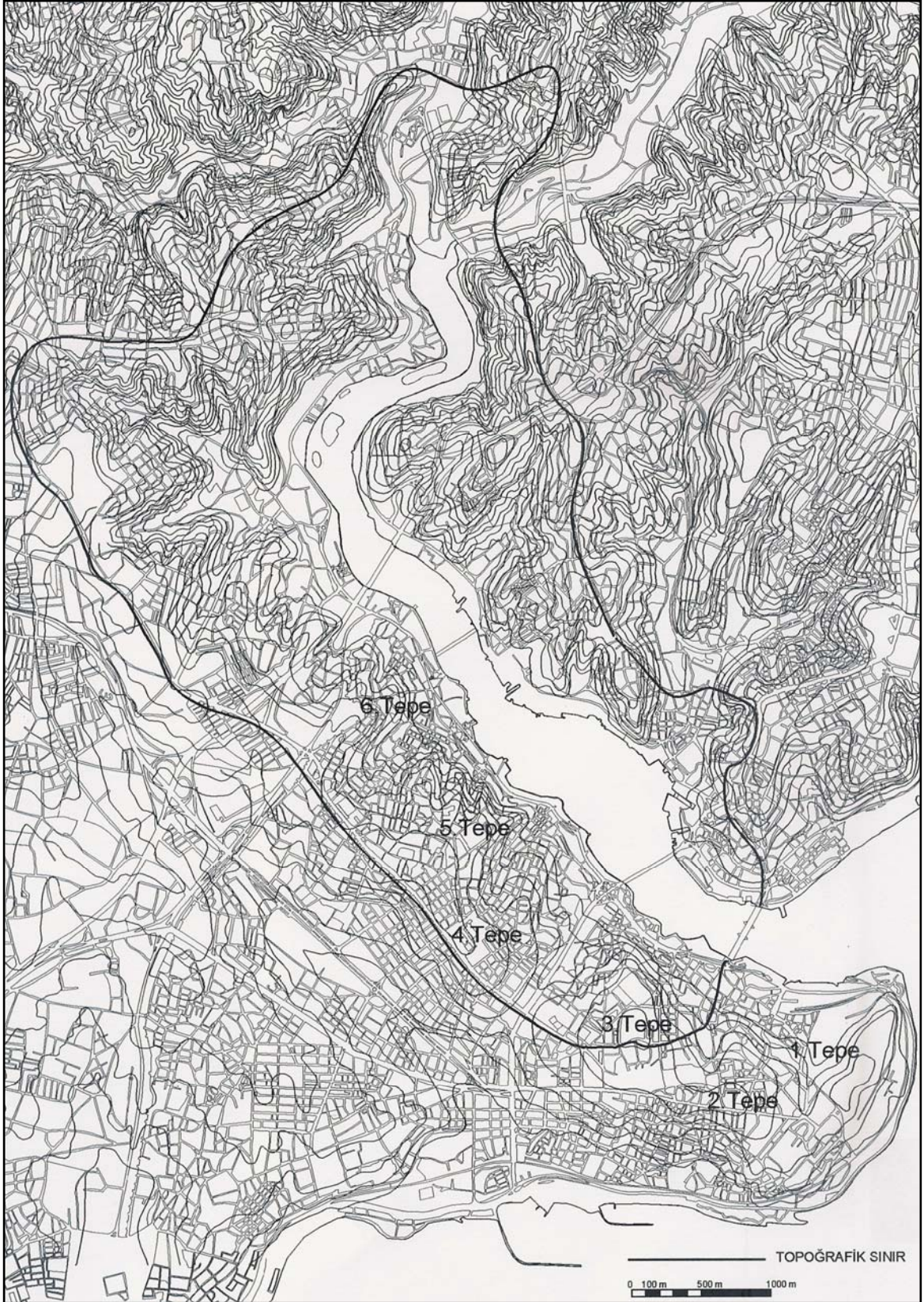
tadır. Kara sınırını yollar belirlerken, deniz sınırını oluşturan kıyılar ise yollar gibi devamlılık etkisi verir. Kıyılar bağlayıcı ögeler olmakla birlikte, ayırıcı etkileri de vardır. Su ile kara arasında iki elemanı ayıran sınır olarak da algılanmaktadır.

İnsanın çevresini algılamasına ilişkin araştırmalar sonucunda, geliştirilen gestalt kuramı, bütünüün değerinin kendisini oluşturan öğelerin bir araya geldiğinde oluşan değerden daha fazla olduğu anlamında bir bütüncülük anlayışını içerir. Haliç bölgesinin bir bütün olarak algılanması, Haliç kimliğini oluşturan öğelerin bir arada değerlendirilmesi şeklinde açıklanabilir.

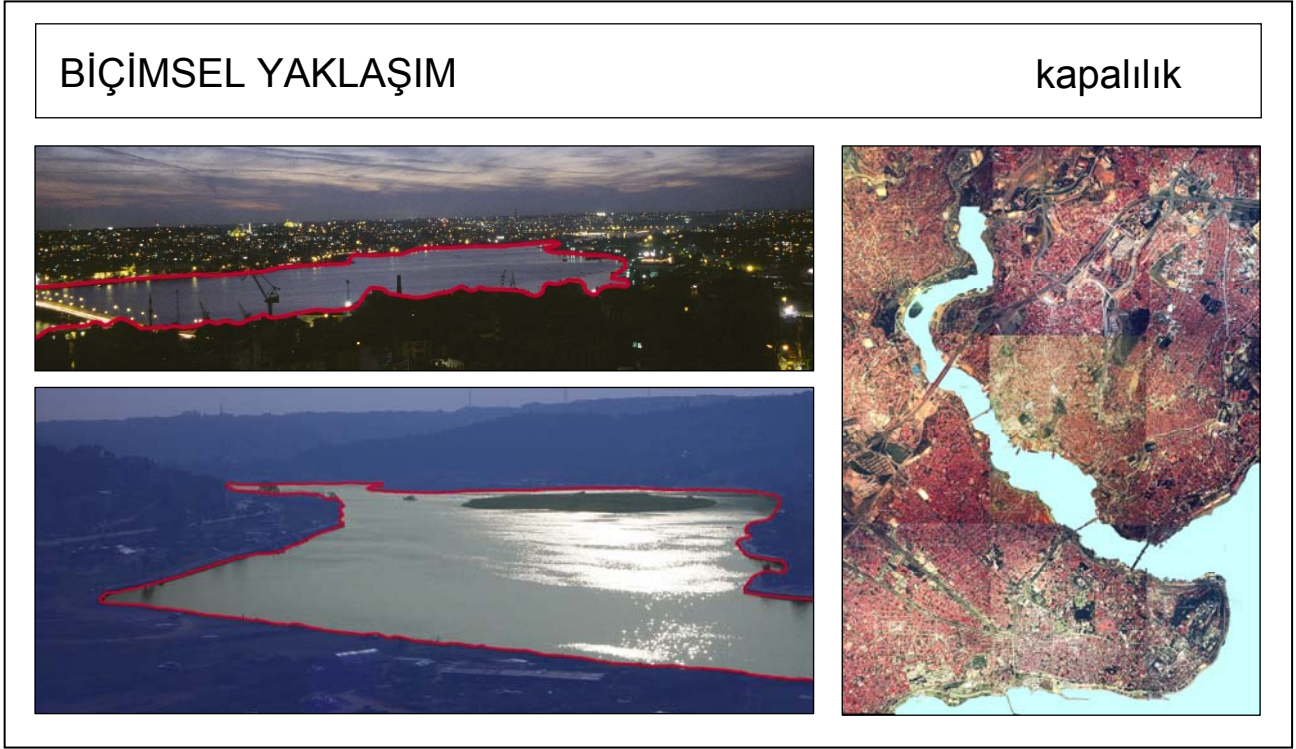
Görsel anlamda bütün olarak etki etme koşulu, parçaların birbirine benzerliğinde konum olarak yakınlığında kapalı formlar ve grup oluşturmada, ortak bir yönde hareket etmesinde, formların yinelenmelerinde oluşan etki ile sağlanır. Haliç Gestalt yaklaşımının devamlılık, benzerlik, kapalılık ve yakınlık ilkeleri çerçevesinde bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bölgeyi belirleyen sınırların anlamlılığı artmaktadır. Haliç'e ait hava fotoğrafı incelendiğinde, algısal olarak kapalı bir alan görülmektedir. Gestalt yaklaşımının kapalılık ilkesine göre kıyıların oluşturduğu ve sınırlandırdığı bir alan oluşmaktadır (Şekil 4). Haliç üzerinde tekne ile gezinirken kapalı bir mekan hissedilmektedir.

Gestalt yaklaşımının devamlılık ilkesinde, süreklilik gösteren cisimler bir alanı çevrelerse genellikle ayrı bir birim olarak algılanırlar. Topografik özelliklerine dayanarak tepe noktalarından geçen bir topografik sınır oluşturulmuştur. Tepe noktalarının devamlılığı algısal olarak birleştirildiğinde bu sınır oluşmaktadır. Aynı zamanda kapalı bir mekan olarak da algılanmakta ve topografik sınır içinde kalan alan Haliç bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

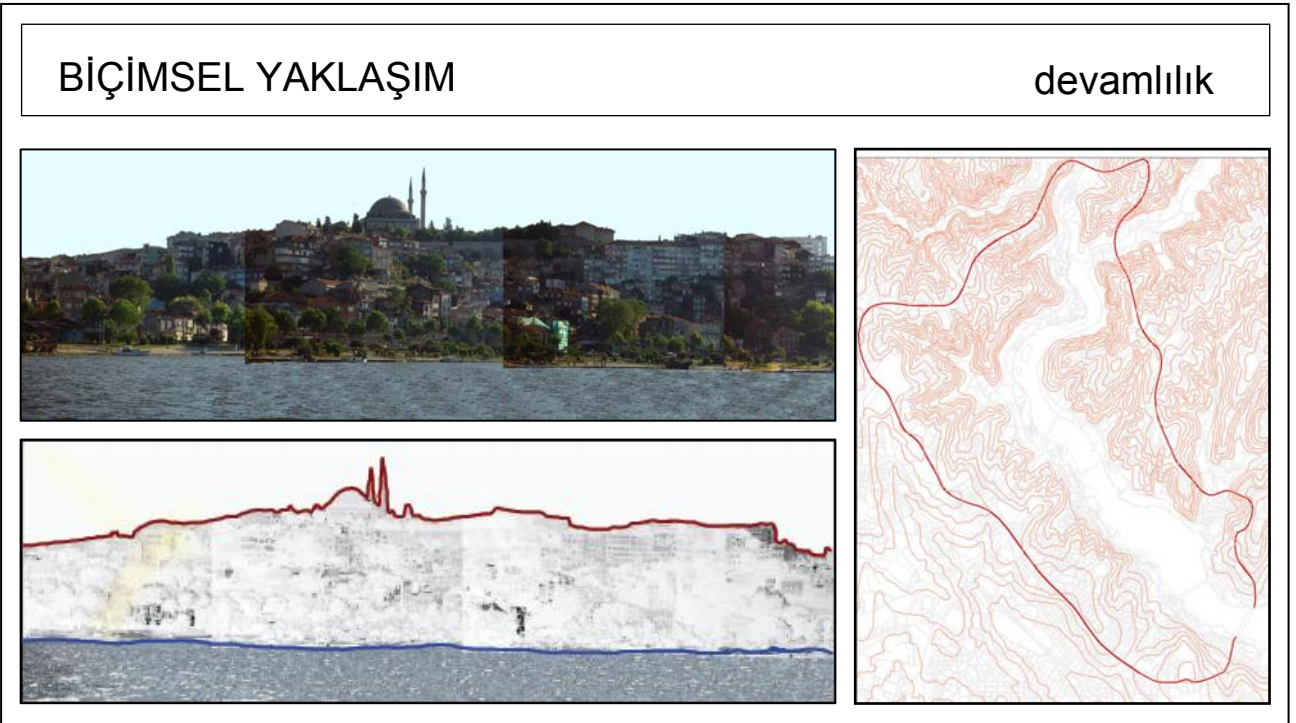
Haliç silüetine bakıldığında da topografyaya bağlı olarak en üst noktada yer alan devamlılık gösteren objeler bir çizgi olarak algılanır (Şekil 5).

Şekil 3. Haliç'te topoğrafik sınır

Şekil 4. Haliç'in biçimsel yaklaşım kapalılık ilkesine göre değerlendirilmesi

Şekil 5. Haliç'in biçimsel yaklaşım devamlılık ilkesine göre değerlendirilmesi

Gestalt yaklaşımının yakınlık ve benzerlik ilkeleri ile açıklanan homojen bir dokuya sahip olan semtler, Haliç Bölgesinde de belirgin olarak görülmektedir. Özellikle Fener ve Balat benzer yapı özellikleri ile görsel olarak diğer bölgelerden ayrılmaktadır. Mimari çevreden kaynaklanan bir oluşum söz konusudur. Balat'da cumbalı iki katlı Yahudi evleri, Fener'de cumbalı ama daha yüksek Rum evleri Haliç'e ayrı bir kimlik vermektedir (Şekil 6).

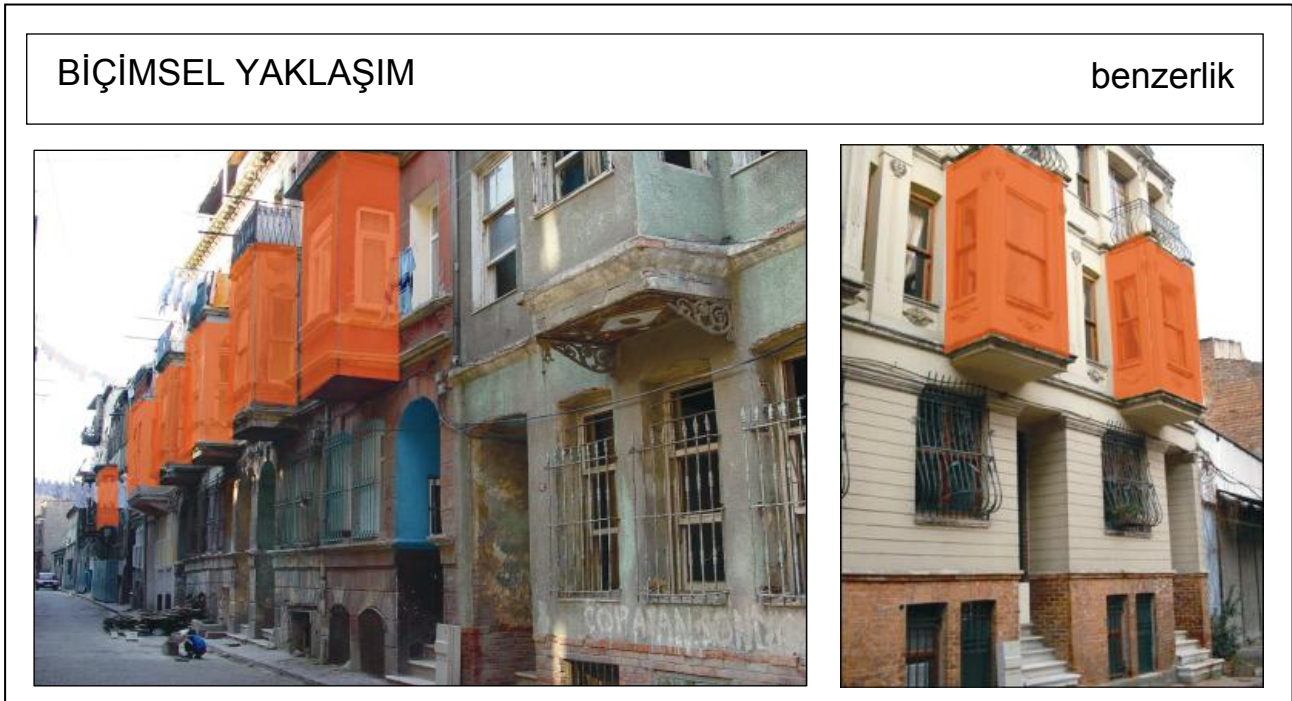
Bu durumda evlerin birbirine yakınlığı da algılama açısından daha kesin sınırların oluşumunu sağlamaktadır. Fener ya da Balat'ta mimari açıdan özelliği olan konutlar bulunmaktadır. Bu konutların her biri farklı özellikleri sahiptir. Ancak, konutlar yol boyunca bir devamlılık gösterdiği için, bir birim olarak algılanırlar ve Fener evi veya Balat evi şeklinde bulunduğu bölgeye kimlik veren bir özellik haline gelmektedir.

Yakınlık ilkesinde bir birine yakın cisimler bir bütün olarak algılanmaktadır. Şekil 7'de Kasım-

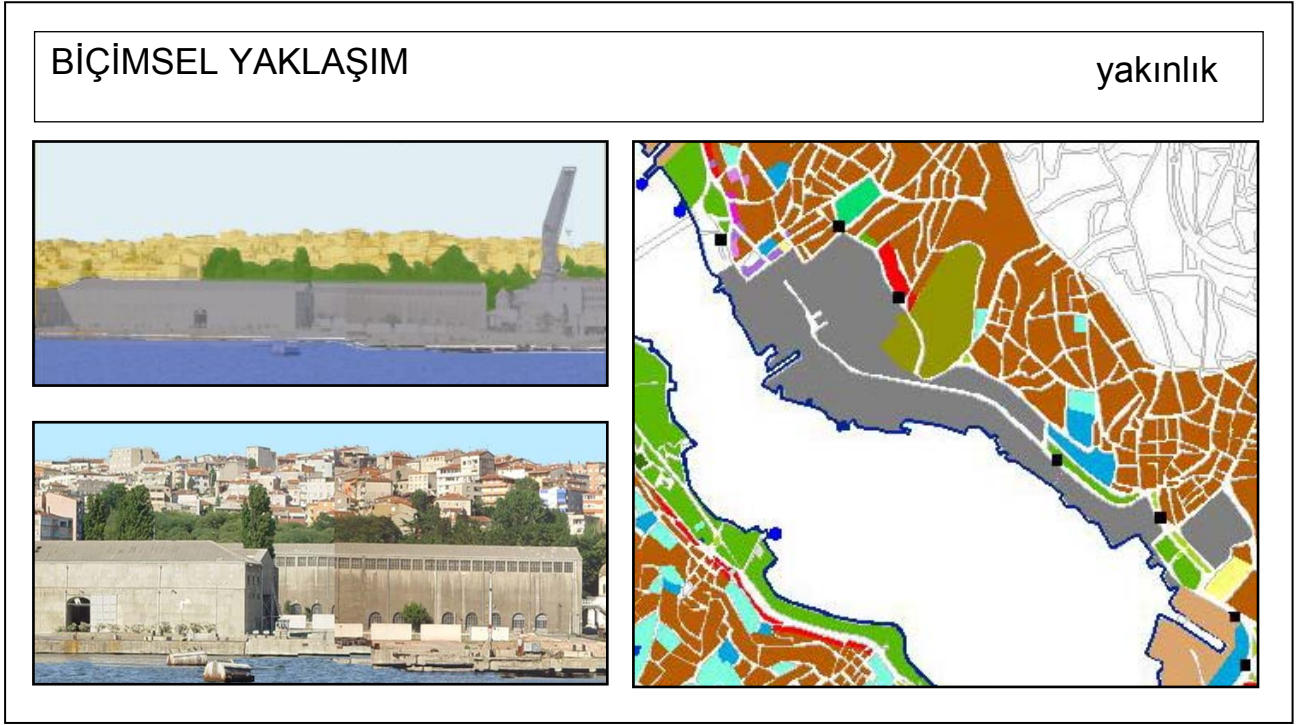
paşa kıyısında yer alan tersanelere uzaktan bakıldığında tersane binaları onların üstünde yeşil bir çizgi olarak ağaçlar ve onların da üstünde konut grubu algılanmaktadır. Birbirine benzer ve yakın cisimler görsel olarak gruplanmaktadır. Arazi kullanımını incelendiğinde, birbirine yakın fonksiyon alanlarının gruplanarak bölgeler oluşturduğu görülür. Haliç Bölgesi arazi kullanımında da tersane binalarının bulunduğu alan, konutların oluşturduğu alan gibi fonksiyona bağlı bölgeler algılanmaktadır.

Sonuçlar

Haliç kimlik öğeleri açısından değerlendirildiğinde, kentin kuruluşundan bugüne kadar iki doğal çevre unsurunun kimlik ögesi olarak öne çıktığı görülür. Bunların birincisi deniz ve su yolları ikincisi ise tepelerin oluşturduğu topografik yapıdır. Her iki öge de tarihsel süreç içinde Haliç kimliğinin oluşmasında en önemli etkenlerdir. Doğal çevreden sonra, incelenen en önemli öge gurubu beşeri çevre kimlik öğeleridir.

Şekil 6. Haliç'in biçimsel yaklaşım benzerlik ilkesine göre değerlendirilmesi

Şekil 7. Haliç'in biçimsel yaklaşım yakınlık ilkesine göre değerlendirilmesi

Kuruluşundan bugüne Haliç, farklı kültür gruplarının yaşadığı, kozmopolit bir toplumsal yapıya sahip kent parçasıdır. Bizans ve Osmanlı döneminde burada yerleşen çeşitli kültür gruplarına bakıldığında bunların Müslümanlar, Museviler, Ermeniler, Rumlar ve Avrupalılardan oluştuğu görülür. Bu gruplar, meslekleri gereği veya Batı ile ilişkilerinin bir yansıması olarak kıyılarda yerleşirken, Müslüman kesim genellikle iç kısımlarda yerleşmiştir. Osmanlı dönemindeki bu farklı kültürler Haliç'in kültürel kimliğine zenginlik katmıştır. Cumhuriyet döneminde iktisadi atılımlar ve sanayi altyapı yatırımlarıyla zenginleşen kentte işgücü talebi artmış, içgöçlerle Anadolu'nun çeşitli yörelerinden insan akını olmuştur. Büyük nüfus kitlelerinin yerleştiği yeni yerleşim alanlarında yeni alt kültürler ve yeni toplumsal kimlikler oluşmuştur. Haliç ve Marmara kıyılarındaki sanayileşme sonucunda, Eyüp sırtları, Taşlıtarla, Rami gecekondu semtleri oluşur. Bu gecekondu alanları 10-15 yıl içinde çevreye yayılarak Haliç'te kimlik değişimine neden olmuştur.

Yapılaşmış çevre açısından Haliç incelendiğinde, güney yakası yerleşiminin Bizans Dönemi'nde

sur içinde geliştiği, kuzey yakada ise yine surlarla çevrili Galata'nın geliştiği görülür. Tepelere yapılan tarihi binalarla Haliç silüetinin belirginleşmesi başlamıştır. Osmanlı döneminde cami ve külliye yüksek gabarileri ve ihtişamlı görünüşleriyle Haliç'in en vurgulu kimlik öğelerini oluştururlar. Yerleşmelere bakıldığında Suriçi yerleşmeleri olan Cibali, Fener, Balat ve Ayvansaray gibi semtler kentsel yoğunluğa koşut bir yapı göstermiştir. Sur dışında ise, daha çok mesire alanları, av köşkleri bulunur. Sur içinde güçlü kimliği öne çıkaran önemli semtler olan Fener ve Balat evleri, kiliseleri, sinagogları ile her dönemde Haliç kimliğinin merkezinde yer almıştır.

Çevre algılama yaklaşımlarına göre incelenen Haliç doğal formu nedeniyle kapalı bir mekandır. Doğal zirve noktaları ile devamlılık göstermektedir. Mimari usulpler veya yapı tarzları arasındaki benzerlikler Zeyrek, Fener, Balat, Ayvansaray, Eyüp ve Galata semtlerinde güçlü olarak izlenmektedir. Bu semtler kendine özgü kimliği olan binaların bulunduğu bir bölge olarak öne çıkmakta ve alan sınırları kolayca algılanmaktadır.

Tarihsel süreç içinde incelenen Haliçte kent bütünü içindeki kimlik öğelerinin ve öneminin zaman içinde değiştiği görülmektedir. Haliç geçmiş dönemlere göre günümüzde çok farklı yaşama çevresine sahiptir; tarihsel ve estetik değerinden çok şey kaybetmiş durumdadır. Eskime ve yıpranma yanında birçok alt bölgede uygulanan yanlış arazi kullanımı doğal yapıyı bozmuştur. Bölgedeki planlama kararlarının yetersiz ve parçacıl olması sosyal, ekonomik ve teknik yönlerden sağlıksız bir çevrenin oluşmasına neden olmaktadır. Haliç tarihi ve doğal değerleriyle turistik açıdan ve kentsel hizmet açısından değerlendirilmesi gereken bölgedir.

Haliç'te oluşan kimlik dönüşümü Haliç'in Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde gerek kentsel yapıda gerek toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere bağlı olarak oluşmuştur. Bu durum her dönemde Haliç'in her zaman güçlü bir kimliğe sahip olmasını sağlamıştır. Haliç ve çevresi incelendiğinde, her biri ayrı bir kimlik ögesi olan doğal, tarihi, kültürel öğelerinin tek başlarına taşıdıkları anlamdan daha etkin olarak bir bütün olarak algılanmaları ile Haliç kimliğinin oluştuğu ve Haliç'e daha kuvvetli bir kimlik kazandırdığı görülmektedir.

Haliç'in bu değerlerinin korunabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için, Haliç ve çevresinin yaşatılmasını sağlamak gerekmektedir. Bunun için öncelikle doğal, tarihi, kültürel, işlevsel kimlik öğeleriyle Haliç arkeolojik bir değer, birçok kültürün barındığı yerleşme mozağı, liman, sanayi alanı, kozmopolit bir kentsel çevre olarak tanımlanmıştır.

Bu bölgenin turizm, kültür, sanat ve ticaret merkezi olarak gelişmesine olanak sağlanmalıdır. Bu işlevler tanımlanırken, Haliç'in doğal kimlik öğeleri olan su ve topoğrafik özellikleri her zaman göz önüne alınmalıdır. Su ögesi tarihsel süreçte bakıldığında her zaman liman, sanayi için taşıma aracı olarak kullanıldığı

görülmektedir. Bu ögenin planlama çalışmalarında değerlendirilmesi ile günün her saati farklı görünüm sergileyen Haliç'in turizm açısından da önemini arttıracak bir uygulama olacaktır. Turistik yönden Haliç'in ele alınması İstanbul için ayrı bir önem taşımaktadır. Topografik sınırın oluşmasını sağlayan tepelerde yer alan yapılaşmaların tarihsel ve kültürel kimliği vurgulayacak şekilde temizlenmesi, silüeti bozacak yapılaşmaya izin vermeyecek koşulların belirlenmesi gerekmektedir.

Bütüncül bir yaklaşımla Haliç'in ele alınması, gelecekte bir kültür varlığı kimliği ile tüm Avrupa için önemli bir merkez durumuna gelecek olan Haliç için büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Arnheim, R., (1977). *The Dynamics of Architectural Form*, 146-170, Berkeley and Los Angeles, University of California.
- Güvenç, B., (1991) Kentlerin Kimliği ve Antalya Üzerine Notlar, Öneriler, Örnekler, *Mimarlık Dergisi*, 1, 19-28.
- Ittelson, W.H. ve Franck, K., (1976). *The Nature of Environmental Experience*, 187-206, New York.
- Lynch, K., (1960). *The image of the city*, 70-86, The MIT Press, Cambridge.
- Ocakçı, M., (1995). Şehir Kimliği ve Çevre İlişkileri, *Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım*, 17. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, 163-170, İstanbul.
- Ocakçı, M., (1994). Kimlik Elemanlarının Şehirselleşmeye Yönlendirici Etkisi, *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*, *Kentsel Tasarım Ekolojik Yaklaşım*, 239-245, İstanbul.
- Özdeş, G., (1985). Şehircilik, Şehir-Şehirlerin Fonksiyon Bölgeleri, 15-40, İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul.
- Rapoport, A., (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*, 20-35, Pergamon Press, Newyork.
- Suher, H., (1995) Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, *Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu*, 3-12, İstanbul.